

Népek megtartó gyermekkora

MEDVEÉNEK, A KELETI FINNUGOR NÉPEK IRODALMÁNAK KISTÜKRE

Hová lett a torkunkból a medveének? Az „erdei öreg”-hez már csak gyerekek ragaszkodnak. Az igazi medve kultusz kialakulása volt a népek gyermekkora, a mai, a játékos: az ember gyermekkora. Torkunkban elkopott a medvehimnusz, a dicsőítő és a sirató, a kérlelő, az engesztelő, amiért megöljük, akit szeretünk, tisztelünk. Ma már a megölt embert sem kérleljük és siratjuk el méltóan? Ilyen kis körbe lenne zárható, egyszerűsíthető ez a téma, — mint minden, ami ennyire emberi?!

Erdőket — bennük a „bozót bundás vénje” —, „lúdbélmód kanyar”-gó folyókat, roppant síkságokat lapoz át, s könnyedén játszik száz meg száz évek történeteivel — történelmével — e könyv olvasója. Amit csinál, az voltaképpen rendkívüli, ha nem is gondolunk rá: időutazás. Igaz, térutazás nélkül. A lelki rétegek azonban tektonikusan mozdulnak el, sőt, szüntelenül mozgásban vannak. Így hát nem csoda, ha zavarban van a könyvismertető többszörösen is. Valamiféle örökös, és mégis pillanatnyi állapotot talál a gyűjtemény minden oldalán. Valamit, ami úgy szűnt meg, — hogy másként megvan. Törét nem irányíthatja pontosan a szív felé, csak körüldobálja, körülrajzolja a mondanivalót, de be nem avatkozik. A „tíz ujjas legyőző” nincs olyan könnyű helyzetben, mint a medve volt, és lehet: „szívcsúcsbeli falatul” magát adja. Ám az ember még ennél többet tesz: szeretettel ő! Előre megfontoltan, s tudja, az ölés visszafáj beléje. Ettől fél, ezt is ki akarja úzni magából, ezt a mindenünnen leselkedő félelmet. Bár az ember a földi természet legnagyobb hatású ragadozója, érzése, félelmei minduntalan letépérnek, ha nem készített volna magának védőpajzsul hiedelmeket. (Igazában ma is készít, de ezek a pajzsok jórészt gyöngébbek és egyszerűségekre méretezettek, kényszerűen.)

Több mint kilencszáz oldalas munkáról kell szólni e néhány oldalon. Az átforgatott lapok közt zizeg a leprélt idő, mondhatnánk, hiszen legalább ugyanennyi év rejtezik a versek, írások kimutathatatlan dimenzióiban, de inkább több; minden biztonnal több! Már csak azért is így lehet, mert a keleti finnugor népeknél az írás-olvasás elterjedése — mai értelemben — jórészt a huszadik században történt. (Bár például a votják „udmurt” igen régi, tartja a néphagyomány, de ez csak ünnepi dísz a gondolatnak, hiszen ezt is szájhagyomány őrizte meg!) A versek, dalok, hősi énekek, himnuszok, varázskének stb. sose hültek ki, szájról szájra szállva győzték le az időt. Valójában mostanában „pihennek meg” először, amikor leírják őket. Igaz, így fönmaradásuk biztosabb, de további életük, fejlődésük lassan-lassan megszakad. A följegyzések és följegyzők neve, munkássága már ismert, a dalok forrása azonban fellelhetetlen. Kifürkészhetetlen az a negyedik dimenzió, s fölmérhetetlenek kiterjedései, amely foganta, szülte e verseket. Nincs keltezése a történeteknek, bár történelmet tartalmaznak. A művészet időtlen voltát éppen ilyen alkalmakkor csodálhatjuk igazán. Akik kitalálták — mert egyes személyek voltak! —, már réges-rég nem élnek, akiknek szólnának e versek, már korántsem figyelnek oda rájuk úgy, mint korábban. Pedig e kis remekművek személyes konoksággal mondják, mondják a magukét. Megkérdézik önmagukat, majd válaszolnak is.

*Énekelj, énekelj! — sürgettek,
gondolva, hogy könnyű az.
Regőlj, no regőlj! — sürgettek,
gondolva, hogy könnyű az.*

Ez a Nagy László által kitűnő ráérzéssel fordított népköltészeti darab, ahogy az előtanulmányból megtudjuk, esetleg része lehetett egy hajdani votják történeti,

epikus énekciklusnak. Mert azért a szájból is „kieshet a falat”, a dalok jóízű pecsenyéje. Igen, sok elveszett, de ami maradt, az sem kevés!

Kodály Zoltán még 1942-ben ezt mondta: „Nagy hiánya irodalmunknak, hogy a rokon népek költészetét alig ismerteti.” (Most tudjuk csak igazán, milyen nagy hiánya volt!) Illyés Gyula megállapítása pedig még csak aláhúzza Kodály Zoltán kesergését, hiszen Illyés Gyula szerint nincs a világon olyan szerencsés nép, amely e tekintetben a miénkhez hasonló helyzetben volna, és a jelenben találkozhatna, beszélhetne őseivel, vagyis az obi-ugorokkal. E gondolatpilléreket gyarapítva, itt kell idézni Karinthy Ferenc megállapítását most, amikor ez a találkozás sűrűbb, megítéltebb lesz: „Mondhatnám, mind az ötezer vogul — A vogulok, manysik, a legújabb népszámlálási adatok és Juvan Sesztalov 1975 szeptemberi, személyes közlése szerint, több mint hétezeren vannak. K. D. — és mind a húsz ezer osztják egy-egy költő, varázsló, mennek az erdőben és végnélküli eposzokat mondanak, világteremtési mítoszokat, himnuszokat, elmúlt nagy harcok emlékét idéző hősi énekeket, és pompás medveünnepet ülnék. Ez a csodálatos költészet a magyar irodalom kincsesládája, óriási ihletője lehetne.” Talán nemsokára így is lesz. De ide sorolódik még a gondolat is, hogy e könyvet olvasva, talán nemcsak e sorok írója érzi úgy, hogy visszavarázsolták a gyermekkorába, a Luca-napi köszöntőkhöz, a regölésekhez, a nagyanyja „lángtojást” potyogtató lúdvérceihez. Visszavarázsolták a bennünk melegedővacogó estébe, s lúdbőrös testtel gyönyörködünk-félünk öreganyánk sejtelmes történeteit, meséit hallgatva. Él és éltet bennünket ez a megtartó gyermekkor!... S talán a manysi nyelv — legközelebbinek tartott rokon nyelvünk — egy kissé ma is őrzi nyelvünk, a magyar nyelv gyermekkorát?

Ugyanis, hála és köszönet Kálmán Béla kitűnő könyvének (Chrestomathia Vogulica), és sorsom kanyarjainak, ízlelgethetem a manysi nyelv kedves, szívmengető kicsinyítéseit (a manysi -kwe, — ragozva: -ke — megfelel a magyar „-ka”, „-ke” kicsinyítő képzőnek), s fordíthattam eredetiből a ma már európai hírű Juvan Sesztalov verseit. Nyelvünk gyermekkor, jó értelemben vett „csacska” ideje ez, amely belső szerkezetét tekintve aligha változhatott sokat azóta, amióta Julianus is hallotta. Szerencsénk többszörös: visszajárhatunk nyelvünk csodás idejéhez, és vissza is kell járnunk! Erre ösztökél a szerkesztő; bevezető és alapos ismertető kistanulmányokat író Domokos Péter is, aki e gyűjteményben nagyszabású vállalkozást valósított meg kitűnő segítőtársakkal. Nyolc kis nép, inkább talán néptöredék — vogul (manysi), osztják (chanti), szamojéd (kamassz, nyenyec), lapp, zürjén (komi, permják), votják (udmurt), cseremis (mari), mordvin — messi múltban gyökerező, roppant gazdag népköltészete, népművészete e hatalmas munka főszereplője. És még valami, az a csoda — talán leginkább a nyelv csodája! —, ami megőrizte, fönntartotta a jobbára csak tizezrekben és ezrekben mérhető lélekszámú népeket. Sajnovics János, Reguly Antal, Kőrösi Csoma Sándor és más kutatók lelke lebeg és szelleme munkál e mű mögött.

Ismerősek mégis a hűtlenül elhagyott medveénekek, himnuszok. Nem egyszer balladánk szívverése lüktet elő belőlük. S a kis népek 1917 utáni újrászületésük, majd az elmúlt 30—40 éves fejlődésük során mintha csak pótolni akarnák az írásbeliség számára elveszett évszázadokat. Mert nemcsak a már csúcsra jutott Juvan Sesztalov fordul mind tudatosabban a hagyományok forrásaihoz, és ötvöz múltat, jelent, hogy kellő tartással lépjen a jövő elé, de az osztják Roman Rugin, a zürjénnyenyec Ivan Isztomint, vagy a magyarból is fordító Ilja Vasz, Andrej Tarhanov és sokan mások, mind-mind őrzői, feltárói és tudatos művelői nyelvüknek, a népköltészet vesszejébe ojtott irodalmunknak.

Külön említést érdemel a lappok sorsa. Ők Európa legsajátosabb sorsú népe, négy államban: Norvégia, Svédország, Finnország és a Szovjetunió területén élnek. Múltjuk különösen vészterhes volt, de jelenük sem vigasztaló, hiszen a három kapitális országban a környérhelen „nyugati civilizálódás” mind jobban északra szorítja őket, sorsuk-helyzetük egyre jobban hasonlít az észak-amerikai indiánok állapotához.

Jól megvilágítja ezt két írás Nils-Aslak Valkeapää és Andreas Labba fájdalmas-gúnyos munkájának részlete.

Ahogy már utaltunk rá, zavarban van az ismertető, mert valójában elolvashatatlan könyv a Medveének. Elolvashatatlan az igazi befogadás tekintetében. Hiszen annyi minden mást is tudni, érezni kell, népmesék, hiedelmek motívumait, hagyományok okait, halálos küzdelmek mozgatóerőit, hogy egész életre szóló olvasmányt kaptunk, amit még nagyon sokszor fellapozunk, és egészen bizonyosan találunk benne új és új felismeréseket, új és új összefüggések világosodnak meg. Igen, bőséges ez a kincsestár, amit népes fordítói tábor ajándékozott nekünk. Köztük megtaláljuk a jelenkori költőink legjobbjait: Illyés Gyulát, Nagy Lászlót és másokat, valamint a rokon népek irodalmát fordító, kitűnő tudósainkat, költőinket, akik már önálló műfordítás-kötetekkel is sokat felvillantottak nyelvrokonaink szellemi kincseiből. Találkozunk Bereczki Gábor, Bede Anna, Buda Ferenc, Gombár Endre, Kálmán Béla, Képes Géza, Kormos István, Rab Zsuzsa és mások átlényegítő munkájával. Újra utolért bennünket a medvesírató, megint a mienk!

Amire e sorok napvilágot látnak, már hiánycikk a könyvesboltokban e tekintélyes — tízezres — példányszámban megjelent és igen olcsó könyv. Csak dicsérhetjük a kiállítást is. A színes és fekete-fehér képekkel tűzdelt munka jó papíron, mindenképpen ünnepi ruházatban, méltóan emelte a szeptemberi IV. nemzetközi finnugor kongresszus jelentőségét. Csak köszönet járhat érte minden közreműködőnek, és az Európa Kiadó munkatársainak. S talán nem is fejezhetjük be illőbb sorokkal e vázlatos köszöntőt, mint Juvan Sesztalov ódai örömmel írt, Julianus című versének utolsó szakaszával. E szép verset éppen e lap hasábjain ismerhette meg először a magyar olvasó Bede Anna átélt, szép fordításában.

*Aldás reád, áldás,
áldás rád, Julián!
Üdvözlő szókat szól
Északról jött Juván.
Együtt éltünk régen,
akár a mesében.
Már el ne szakadjunk!
Egymást el ne hagyjuk!*

KISS DÉNES

A vízimadarak népe

TANULMÁNYOK A FINNUGOR ROKON NÉPEK ÉLETE ÉS MŰVELTSÉGE KÖRÉBŐL

Ez a kötet nem az első, és nem is az utolsó azoknak a könyveknek a sorában, melyeknek aktualitását a közelmúltban Budapesten rendezett Negyedik Nemzetközi Finnugor Kongresszus adja meg. Egy vonatkozásban azonban mégis első (és remélhetőleg nem az utolsó) ez a kiadvány, mégpedig abban, hogy a finnugor tudományok nem magyarországi művelőiről, műhelyeiről ad hírt az itthoni érdeklődőknek.

Most, hogy a Magyar Tudományos Akadémia előadótermei és folyosói elcsendesedtek, jólesik kézbe venni A vízimadarak népét, ezt a „csendes, nemzetközi (kézi-)